

באוניברסיטת הרווארד זה כמעט שמונים שנה. מחקר זה מנסה לגלות אילו מאפיינים – מסוג האישיות, דרך מנת המשכל ועד ענייני בריאות, אורחות חיים ויחסים בין-אישיים – תורמים לשגשוגו של האדם. במשך יותר משלושים שנה ניהל את המיזם ג'ורג' ויילאנט, שגם כתב על הנושא המרתק את ספריו 'ליהנות מהזקנה' (שהופיע בתרגום עברי) ו'ניצחונותיו של הניסיון'.¹

ויילאנט זיהה ממדים רבים של הזדקנות מוצלחת, ושניים מהם נוגעים במיוחד למשה. לראשון הוא קורא **גנרטיביות**,² כלומר טיפול בדור הבא. כדי להסבירו הוא מצטט את הגדרתו של מומחה המנהיגות ג'ון קוטר: "התמסרות לצורות חיים ולעבודה שיישארו גם לאחר מותנו". בגיל העמידה ואחריו, משיססנו קריירה, מוניטין ומערכות יחסים, אנו יכולים לקפוא על שמרינו – או להחליט שהגיע הזמן לתת: לקהילה, לחברה ולדור הבא. הגנרטיביות מתבטאת אצל רבים באימוץ פעילויות חדשות, בייחוד פעילויות התנדבות, ובטיפוח כישורים חדשים. סימניה הם הפתיחות והאכפתיות.

הממד הנוסף הקשור במשה הוא מה שוויילאנט מכנה **שמירת המשמעות**. כוונתו לחכמה שבאה עם הגיל, אותה חכמת חיים שחברות מסורתיות נוטות להוקיר יותר מחברות מודרניות ופוסט-מודרניות. "שָׁאַל אֶבְיָךָ וְיַגִּדְךָ, זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ" (דברים לב, ז); "בְּיִשְׁרָיִם חָכְמָה וְאֶרֶךְ יָמִים תִּבְנוּנָה" (איוב יב, יב). להיות שומר משמעות משמעו להנחיל לעתיד את ערכי העבר. עם הגיל באות התבוננות ויכולת-ניתוק המאפשרות לנו לעמוד במקומנו בלי להיסחף אחר מצב הרוח של הרגע, האופנה החולפת או שיגעונו של ההמון. חוכמה זו נדרשת לנו תמיד, ועל אחת כמה וכמה בעידן הקצב המהיר שלנו, המזמן לעתים הצלחות אדירות לאנשים שעודם צעירים. אם תתבוננו בקריירות של גיבורי-העל

פרשת
דברים

צעירים עד מאה ועשרים

ב-27 במארס 2012 נערך בארמון באקינגהם טקס עתיק לציון מלאת שישים שנה לעליית המלכה אליזבת השנייה לכס המלוכה. נציגי גופים שונים נשאו הצהרות נאמנות למלכה והודו לה על שירותה לאומה. אחד הגופים הללו היה ועד שליחי הקהילות של יהודי בריטניה. נשיא הוועד באותם ימים, ויויאן ויינמן, כלל בנאומו את הברכה היהודית המסורתית לאירועים כגון אלו: הוא איחל לה "עד מאה ועשרים".

המלכה נראתה משועשעת ונשאה עיניים תוהות לבעלה הנסיך פיליפ. אף לא אחד מהם הכיר את הביטוי. לאחר מכן שאל אותנו הנסיך למה הכוונה, והסברנו. מאה ועשרים שנה הם אורכם המרבי של חיי אדם, על פי בראשית ו, ג: "וְהָיוּ יָמֵי מֵאָה וָעֶשְׂרִים שָׁנָה". מספר שנים זה נקשר במיוחד עם משה רבנו: "וּמִשָּׁה בֶן מֵאָה וָעֶשְׂרִים שָׁנָה בָּמָתוֹ לֹא כָהָתָה עֵינָיו וְלֹא נָס לַחַה" (דברים לד, ז). לצד אברהם אבינו, שהיה שונה ממנו מאוד באישיותו ובנסיבות חייו, משה הוא מופת להזדקנות נכונה. בימינו, עם העלייה בתוחלת החיים, ההזדקנות היא סוגיה מרכזית ומאתגרת בחיי רבים מאתנו. איך מזדקנים ובכל זאת נשארים צעירים?

המחקר הממושך ביותר בנושא זה הוא מחקר גראנט, שהתחיל בשנת 1938 ועוקב אחר חייהם של 268 סטודנטים

של עידן ההייטק, כגון ביל גייטס, לארי פייג', סרגיי ברין ומארק צוקרברג, תגלו שבנקודה מסוימת פנו כולם אל חונכים בוגרים שעזרו להם לנווט באשדיו הקוצפים של נהר ההצלחה. "עשה לך רב" היא עדיין עצה מצוינת.³

מאלף לראות בספר דברים, האמור כולו בחודש האחרון בחיי משה, כיצד המנהיג הבא-בימים אך הסוער בזקנתו כבנעוריו ניגש אל צמד המשימות הללו, הגנרטיביות ושמירת המשמעות.

קל היה בוודאי למשה לפרוש בערוב ימיו לקרן זוית של זיכרונות, להתרפק על הישגיו ועל קורות חייו יוצאי-הדופן, על היותו האיש שאלוהי ישראל בחר בו להוציא את עמו מבית עבדים ולהובילו אל ארץ ההבטחה. לחלופין, משה עשוי היה להתבוסס ברגשי תבוסה, בייחוד על שום שלא יזכה להיכנס לארץ שבמשך ארבעים שנה הוביל אליה את עמו. כולנו פגשנו אנשים אכולי תסכול על שלא קיבלו את ההכרה שהיו ראויים לה, או לא השיגו את מה שחלמו עליו כל ימי חייהם.

משה לא פנה לא לכאן ולא לכאן. במקום זאת הקדיש את ימיו האחרונים לדור הבא, ואימץ תפקיד חדש. לא עוד משה המשחרר, לא עוד משה נותן-החוק: משה נטל עכשיו את המשימה שבגינה שגור עד היום בפינו כינוי "משה רבנו". זה היה אפוא, מכמה בחינות, הגדול בהישגיו.

הוא סיפר לבני ישראל הצעירים מי הם, מאין באו ולאן הם הולכים. הוא נתן להם חוקים, ועשה זאת בדרך חדשה. הפעם הדגש ניתן לא במפגש עם האלוהות, כמו בספר ויקרא, ולא בקרבנות כמו בספר במדבר, אלא בהקשרן החברתי של המצוות.

משה דיבר על צדק ועל דאגה לאביון, על התחשבות בשכיר ועל אהבת הגר. הוא הציג את יסודות אמונת ישראל באופן שיטתי יותר מכל ספר אחר בתנ"ך. הוא סיפר להם על אהבת ה' לאבותיהם והפציר בהם להשיב אהבה על אהבה, בכל נפשם ובכל מאדם ובכל לבבם. הוא חידש את הברית, והזכיר לעם את הברכות שייפלו בחלקו אם ישמור אמונים לה' ואת הקללות שיבואו על ראשו אם לא יעשה כן. הוא לימד אותם את שירת האזינו הגדולה, ועל ערש דווי בירך את שבטי ישראל.

הוא הדגים להם גנרטיביות מהי, בהנחילו מורשת שתחיה גם אחרי מותו – והראה להם מהי שמירה על משמעות, בחולקו איתם את תובנות חייו על העבר ועל העתיד, בנותנו לצעירים את מתנת ניסיונו הארוך. במופת אישי הראה להם כיצד מזדקנים אך נשארים צעירים.

בסוף הספר ממש מסופר לנו כי משה בן המאה ועשרים "לא כְּהָתָה עֵינָו וְלֹא נָס לַחֶה" (לד, ז). תמיד חשבתי ש"לא כְּהָתָה עֵינָו" הוא תיאור אחד ו"לֹא נָס לַחֶה" הוא תיאור נוסף, עד שלפתע קלטתי שאלו הן סיבה ותוצאה. מדוע לא נס לחו, לא נשחק כוח החיות שלו? משום שענינו לא כהו: הוא לא איבד את האידיאליזם שהלחית אותו בנעוריו. חזון הצדק והאחריות הבאה עם החופש המשיך לעמוד חי לנגד עיניו.

כשאדם מבין כמה קשה לשנות את העולם, ואפילו חלק זעיר מן העולם, טבעי שיתפכח מהאידיאלים שלו. אך מי שכך קרה לו נעשה מריר, ציני, קהה. זהו סוג של מוות רוחני. אך יש כאלה שאינם מאבדים את החזון, שלעולם אינם מרימים ידיים, ש"אינם מתפוגגים מעדנות אל תוך הלילה האפל הזה",⁴ שעדיין

רואים סביבם עולם של אפשרויות ומעודדים ומעצימים את הבאים אחריהם. אצל האנשים האלה האנרגיה הרוחנית נותרת בתומתה.

יש אנשים המגיעים לשיאם בצעירותם. פליקס מנדלסון כתב את השמינייה שלו כשהיה בן 16, ואת המוזיקה ל'חלום ליל קיץ' כעבור שנה; אלו הן היצירות המוזיקליות הטובות ביותר שנכתבו אי פעם בידי אדם צעיר כל כך. אורסון ווילס יצר את הסרט 'האזרח קיין' וחולל תפנית בתולדות הקולנוע בעודו בן 26, וזאת לאחר שכבר קנה לו מוניטין בתיאטרון וברדיו.

אבל יש רבים אחרים המשביחים והולכים עם השנים שהם צוברים. מוצרט ובטהובן היו שניהם ילדי פלא, ובכל זאת את מיטב יצירותיהם כתבו בשנות חייהם האחרונות. קלוד מונה צייר בגנו שבן-יברני את בריכות שושני-המים שטופות האור שלו בעשור התשיעי לחייו. ורדי כתב את האופרה פלסטף כשהיה בן 85. בנג'מין פרנקלין המציא את העדשות הבי-פוקליות בגיל 78. האדריכל פרנק לויד רייט עיצב את מוזיאון גוגנהיים בניו-יורק בגיל המופלג 92. מיכלאנג'לו, טיציאן, מאטיס ופיקאסו – כולם נותרו יצירתיים בעשור התשיעי לחייהם. ג'ודית קר, שהגיעה לבריטניה כשהיטלר עלה לשלטון ב-1933, וכתבה שם את קלאסיקת הילדים 'הטיגריס שבא לשתות תה', זכתה רק לאחרונה בפרס הספרותי הראשון שלה, והיא בת 93. בספרו 'מאסטרים זקנים וגאונים צעירים' טוען דיוויד ג'לנסון כי החדשנים המושגיים מגיעים לשיאם בהיות צעירים, ואילו החדשנים הנסיינים, אלה הלומדים בניסיון-וטעייה, משתפרים עם הגיל.⁵

האמת היא שזה מרגש: לראות את משה, בן מאה ועשרים כמעט, צופה פני עתיד ופני עבר, חולק את חכמתו עם הצעירים, ומלמד אותנו שגם אם הגוף מזדקן הרוח יכולה להישאר צעירה

עד מאה ועשרים. הסוד הוא לשמור על להט האידיאלים הישנים שלנו, לגמול טובה לחברה ולקהילה, להעיתיר מניסיונו על הבאים אחרינו ולעודד אותם להמשיך את מה שאנו לא השלמנו.

1. ג'ורג' וויילאנט, *ליהנות מהזקנה*, מאנגלית: יעל זיסקינד-קלר; תל אביב: מטר, 2003; George Vaillant, *Triumphs of Experience*, Harvard University Press, 2012.
2. מקור המונח בתיאוריית שלבי ההתפתחות של אריק אריקסון, שעל פיה בשלב השביעי של החיים, שלב הבגרות, האדם נמצא בקונפליקט בין גנרטיביות, או "פוריות", לבין קיפאון.
3. אבות א, ו-טז.
4. במקור האנגלי: do not go gentle into that dark night. שורת הפתיחה בשירו של דילן תומס שזו גם כותרתו.
5. David Galenson, *Old Masters and Young Geniuses*, Princeton University Press, 2007.